

ახთანდელ წმცუბიძე

ეროვნული თვითშეგნების ნათელი ფურცელი

კასპის რაიონში, მდ. თემის შუა წელზე, შეფენილია სოფელი ერთაწმინდა. სოფლის ცენტრში დგას XIII საუკუნის შუახანების წმინდა ესტატეს ცენტრალურ-გუმბათოვანი ეკლესია. ძველი ნაგებია თლილი ქვის კვადრებით-კარი და სარკმლები იმდროინდელი ტრადიციისამებრ მდიდრულადაა მორთული. 1588 წელს სიმონ მეფეს სოფ. ერთაწმინდა, იგივე ესტატწმინდა სიაუშ საცაქაძისათვის მიუცია.

XVII საუკუნის 30-იანი წლებიდან როსტომ მეფემ, გიორგი საცაქაძის შვილს, იორამს, მამის სამშობლოს წინაშე დიდი დამსახურებისათვის მამულები (მათ შორის სოფ. ერთაწმინდა) და თარხნობა უბოძა. თარხანი პრივილიგირებული, შეუვალობის სიგელით აღჭურვილი პირი იყო, რომელიც ყოველგვარი ვადასახადებისაგან თავისუფლებოდა. აქედან წარმოდგა თარხნი-შვილების (იგივე თარხანმოურავების ან მოურავისშვილების) გვარი.

საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე თარხნის ტიტულს ატარებდა სახლის თავკაცი. თარხნიშვილების გვარმა არაერთი ღირსეული მამულიშვილი აღუზარდა სამშობლოს; მწერლები, მეცნიერები, მხატვრები, მსახიობები, სამხედრო თუ საზოგადო მოღვაწეები.

სოფ. ერთაწმინდის წმინდა ესტატეს ეკლესია გიორგი საცაქაძის შთამომავალთა საძეუ გამზდარა. აქვე, ინტერიერში, ჩრდილოეთის კედელთან ასვენია საქართველოს ეროვნული თავისუფლების სიმბოლო — დიდი მოურავის უმცროსი ვაჟის პატარა მოკვეთილი თავი.

ყურადღებას შევაჩერებთ ერთ დეტალზე: ტაძრის ჩრდილოეთის კედლის ფასადზე, პორტალთან, საძირკელიდან ორი მეტრის სიმაღლეზე, საგანგებოდ შერჩეულ კარგად გათლილ ღია ფერის ქვაზე, ასიმეტრიული მხედრული ასოებით შესრულებულია ოთხსტრიქონიანი წარწერა:

ქ ამ ქცნ უნც მეფე ირაკლი და რუს
ის ჟარი აწერ

ოსმალო გაუქცევა სამი ათასი

თავი მოსჭრეს ლეკსა და ოსმალისი

ასოები დაბალი ჩაპრითაა გამოყვანილი და ცუდად იკითხება.

წარწერა პირველად გარკვეული ცვლილებებით 1848 წელს გამოაქვეყნა პ. იოსელიანმა, იგივე წარწერა, რამდენადაც განსხვავებული და სწორი სახით 1907 წელს გამოსცა ე. თაყაიშვილმა. მცირედი ცვლილებებით ე. თაყაიშვილის გამოცემა გადმოიღო ი. გომელაურმა.

აღნიშნული მკვლევარები მიზნად ისახავდნენ ერთაწმინდის ტაძრის სიძველეების, ისტორიის თუ არქიტექტურის მონოგრაფიულ შესწავლას და წარწერას გაკვრით იხსენიებენ.

ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ტექსტის განხილვა. ტექსტის შინაარსში არსი გასაგებია, „+“, ამ ქორონიკონს 1770, მეფე ირაკლი და რუსის ემპერატორს რი აწყვერს ოსმალო გაუქცევა, სამი ათასი თავი მოსკრეს ლეკსა და ოსმალოსი“.

პირველი და მეორე ხაზი ერთ დაუსრულებელ წინადადებას წარმოადგენს: „+ ამ ქორონიკონს 1770, მეფე ირაკლი და რუსის ჯარი აწყვერს...“ აქ აზრობრივად რამდენადმე გათიშულია მეორე წინადადება, რომელიც მოიცავს მესამე და მეოთხე ხაზს „...ოსმალო გაუქცევა, სამი ათასი თავი მოსკრეს ლეკსა და ოსმალოსი“.

ავტორს მეორე ხაზი ბოლომდე არ შეუვსია და მესამე ხაზზე თავში, ორიოდ სიტყვისათვის ადგილი დაუტოვებია. მას აქ რალაცის ჩაწერა სდომია, მაგრამ პირველი წინადადება არ დაუმთავრებია — თავი შეუკავებია. კიდევ ერთი; ტექსტი მესამე პირობა დაწერილი (გაუქცევა, მოსკრა). ცხადია ავტორი ამ ამბის გამგონეა და არა უშუალო მონაწილე. მიუხედავად ამისა, სიხარულით აღფრთოვანებულს არ დაუხანებია და გასახარებელი ამბავი სახელდახელოდ კედელზე ამოუკაწრავს ისე, რომ თავის ვინაობა არად ჩაუგდია.

ცნობილია, რომ მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში მძიმე პოლიტიკური ვითარება იყო. ცენტრალური ხელისუფლების თავდაპირველი სისუსტიდან გამომდინარე და მეზობელი მამპდიანური ქვეყნების აგრესიული პოლიტიკის შედეგად ქვეყანა იმდენად დაუძღურდა, რომ ნებისმიერი ქურდბაცაცა მარბიელი რაზმი განუკითხავად დათარეშობდა.

ცენტრალური ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებლად, საქართველოს მოსახლეობა ერთსულოვნად დარაზმულა მტრის წინააღმდეგ. ამ დროიდან მოყოლებული სოფლებსა თუ უბნებში, ველ-მინდორებსა და ბალ-ვენახებში სოკოებივით მრავლდებოდნენ თავდასაცავი, მრგვალი თუ ოთხკუთხა მოხაზულობის ციხე-კოშკები. რჩეულთაგან დგებოდა საგუშაგო რაზმები და ა. შ.

მეფე ერეკლემ გამეფებისთანავე არაერთი მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი ღონისძიება გაატარა, მათ შორის შექმნა მორიგი ჯარი და აქტიურად შეუტია მოთარეშებებს. ამასთანავე დახმარებისათვის რუსეთს მიმართა.

1769 წლის შემოდგომაზე რუსის ჯარისკაცმა პირველად შემოაბიჯა საქართველოს მიწაზე. ნატერა ასრულებული ერეკლე სოფელ კობში მიეგება ათასამდე ცხენოსანი, ერთი ქვეითი პოლკისა და თორმეტი ზარბაზნისაგან შემდგარ რუსთა ჯარს. კორპუსს გენერალი ტოტლებენი მოუძღოდა, რომელიც საქართველოში, ცხადია საიმპერატორო კარის ზედა ფენების გარკვეული ნაწილის დაკვეთით მოქმედებდა.

ამ დროისათვის მიმდინარეობდა 1768—1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი. საქართველოში შემოსულ რუსთა ჯარს ევალებოდა ამიერკავკასიაში მიეზიდა ოსმალთა ძალების ნაწილი. მეფე ერეკლე შეეცადა შექმნილი სიტუაციის გამოყენებას. ერეკლე და ტოტლებენი ოპტიმალურ ვეგმაზე შეთანხმდნენ. გადაწყვედა ოსმალთა მიერ მიტაცებული ახალციხის აღება და მესხეთის განთავისუფლება.

1770 წლის მარტში ქართველთა და რუსთა ჯარი სურამში შეერთდა. ქართველთა ლაშქარი 7 ათასამდე მებრძოლს ითვლიდა. 24 მარტს ისინი თურქთა მიერ მიტაცებული ბორჯომის ხეობაში შევიდნენ. 14 აპრილს განათავისუფლეს სადგერის ციხე. 17 აპრილს ალყა შემოარტყეს აწყურის ციხეს. კრიტიკულ

მომენტში მეფე ერეკლესა და გენერალ ტოტლებენს შორის მოხდა განხეთქილება. ერეკლე სამართლიანად ითხოვდა პირდაპირ ახალციხეზე გალაშქრებას, რათა მტერს არ მოესწრო ძალების მობილიზება. ტოტლებენი ამის წინააღმდეგი იყო და აწყურთან ალყის გაკვიანურება სურდა. ავანტურისტმა გენერალმა ერეკლეს ღრმად შეატოპინა და გაქცევის მიზეზს ეძებდა. ყოველივე ეს იმით დამთავრდა, რომ 19 აპრილს რუსის ჯარმა პირი უკან იბრუნა. მცირერიცხოვანი ქართველები ასპინძისაკენ გაემართნენ. ისინი თურქებისა და ლეკთა გაერთიანებული ლაშქრის პირისპირ აღმოჩნდნენ.

გამხნეებული მტერი შეეცადა ქართველებისათვის გზა გადაეჭრა. 19 აპრილს, დღის მეორე ნახევარში, აღიდებულ მტკვარზე გადებული საცალფეხო ხის ხილით იწყო გადმოსვლა. ქართველებმა ისარგებლეს გამარჯვებაში დარწმუნებულთა შეცდომით, უკან დაიხიეს და ჯარის შუაზე გაყოფას დაელოდნენ. შებინდებისას მტრის ნახევარი მტკვრის გაღმა, ხოლო მეორე ნახევარი გამოღმა აღმოჩნდა, ერეკლემ ღამის სიბნელეში რჩეულებს ხიდის თავზეები ჩაახვრხინა.

20 აპრილს, გათენებისას ქართველები იერიშზე გადავიდნენ, გაღმა დარჩენილი მტრის ნაწილები მაყურებლის რაოდენობაში აღმოჩნდნენ. ერეკლემ პირადი გამირობის მაგალითით მოჰკლა მალაჩილა „დაღესტნის პირველი და ჩინებული ბელადი“. დახოცილთა შორის იყვნენ გოლა ფაშა, არტაანისა და შავშეთის ბეგები, ყუმუზის ხანის შვილი და სხვ. ლტოლვილმა მტერმა ბრძოლის ველზე ოთხი ათასი კაცი დასტოვა და ხიდს მიაშურა...

ადვილი წარმოსადგენია თუ რა სიხარულით შეხვდებოდა ქართველი მოსახლეობა მომხდარ ფაქტს. სწორედ ამას განასახიერებს ერთაწმინდის წმინდა ესტატეს ტაძრის წარწერა.

ამოსაყნობია თუ რატომ არ დაამთავრა ავტორმა პირველი წინადადება და რისი ჩაწერისაგან შეიკავა თავი მეორე და მესამე ხაზებს შორის დატოვებულ ადგილას. შესაძლოა ბოლომდე ვერ გაერკვა ტოტლებენის ღალატის არსში.

დასასრულ, ტექსტში იხსენიება აწყვერი (აწყური) და არა ასპინძა. ცნობილია, რომ აწყურთან ბრძოლა არ მომხდარა, ბრძოლა მოხდა ასპინძასთან. აწყური ისტორიულ საბუთებში აწყვერის სახელითაც იხსენიება. აწყვერი აღრინდელ შუა საუკუნეებში სამცხის პოლიტიკური ცენტრი იყო. აქვე იდგა სამცივართა ფეოდალური სახლობა. გრიგოლ ხანძთელის მიხედვით VIII-IX საუკუნეებით არსებობდა აწყურის საეპისკოპოსო, XII—XVI საუკუნეებში აწყური სამცხის რელიგიური ცენტრია. დღემდეა შემორჩენილი ცენტრალურ გუმბათოვანი ტაძრის ნანგრევები და აწყურის ციხე. აქ მოღვაწეობდნენ ცნობილი მწიგნობრები, გიორგი მაწყვერელი (IX-X სს), იერემია მაწყვერელი (XVI ს. I ნახ.) და სხვ.

XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან აწყური ოსმალებმა მიიტაცეს. ამრიგად, იმ დროისათვის სრულიად ბუნებრივი ჩანს ერთაწმინდის ტაძრის ხსენებულ ტექსტში ასპინძის ნაცვლად აწყვერის მოხსენიება.